

Засоби відтворення деформованих алюзій в художньому перекладі

Новітні лінгвістичні, літературознавчі, культурологічні студії активно включають явище алюзії у сферу своїх досліджень, актуалізуючи «філологічні аспекти» його вивчення (Р. Альтер, І. Арнольд, Б. Брауер, Дж. Веллінгз, Н. Фатеева та ін.), осмислення теорії інтертекстуальності (Л. Венуті, С. Влахов, У. Торнтон) та вироблення культурних і літературних канонів (У. Еко, Р. Зорівчак, М. Новікова, А. Попович, П. Топер, С. Флорін).

Утім вивчення цього феномену в перекладознавчому аспекті ще потребує подальшого аналізу. Серед напрацьованих у цьому напрямку вагомими є дослідження Г. Денисової, О. Іванова, Д. Єрмолович, Т. Некряч, О. Смирнова, але вони не засвідчують комплексного перекладознавчого аналізу.

Метою нашої розвідки є визначення шляхів відтворення деформованих алюзій засобами української мови під час перекладу англійських художніх творів.

Маючи однозначну співвіднесеність з явищами дійсності, алюзивні власні назви репрезентують об'єкт не тільки як лінгвістичну реалію, але й як особливе, виключне, специфічне явище у світі [1: 186]. Деякі з них – Іуда, Дон Кіхот, Дон Жуан – перетворилися у загальні (наприклад, донжуани), інші ж при збереженні оформлення використовуються у художній тканині твору як «символи – перифрази тих чи інших якостей: Отелло (ревності), Крез (багатство), Кассандра (пророцтво)» [1: 188]. Результатом узагальненого використання власного імені є його трансформація в означення, експресивність якого залежить перш за все від лексико-фразеологічної системи мови оригіналу [2: 147]. Яскравим прикладом такого узагальнення може слугувати фрагмент з роману К.Воннегута "The Sirens of Titan": *Dr. Maurice Rosenau, in his 'Pan-Galactic Humbug or Three Billion Dupes', says: "Winston Niles Rumfoord, the interstellar Pharisee, Tartuffe, and Cagliostro, has taken pains to declare that he is not God Almighty" (Vonnegut).*

Під деформацією алюзій розуміємо оказіональну зміну вихідного вислову або власної назви із збереженням базових елементів, що обумовлюють їх впізнаваність. Завдяки авторській інтенції, яка передбачає створення небуденного погляду на дійсність, деформовані алюзії набувають різноманітних форм. Такі алюзивні власні імена можуть деформуватися на фонетично-графічному та лексико-синтаксичному рівнях.

Найбільш ефективними засобами при відтворенні таких алюзій є симпліфікація, графічна або фонетична деформація, синонімічна заміна одного з компонентів, повне або часткове транскодування: *Benny Veedus (генерал Benevides) (O. Henry) – Бенні Відус, Julio and Romiet (Sanders) – Джуліо і Ром'єтта, Ruby Ott (the Rubaiyat) (O. Henry) – Рубай От.* Для відтворення такої структури з іменами обмеженої відомості застосовуються адекватні заміни або компенсаційні стратегії – пояснювальний, уточнювальний, перифрастичний переклад або гіперонім: *Jackson Bollock (Jackson Pollock) (Fowles) – Джексон Боллок. Мається на увазі Джексон Поллок – один з головних представників напряму «живопису дії» (В. Ружицький); QE-Two (Sanders), тобто корабель «Королева Єлизавета II», – океанський лайнер.*

Алюзії, що створюються за рахунок дериваційних процесів на основі алюзивних власних імен, мають відповідники в мові перекладу (транскодування з урахуванням морфологічних правил): *anti-Dreyfusard (Galsworthy) – антидрейфусарки (O. Terex), out-Mao (Fowles) – перемаодзедунів (С. Вакуленко).* Якщо їх не можна відтворити на тому ж морфологічному рівні, застосовується прийом генералізації або перифрастичний переклад для створення еквівалентності комунікативного ефекту: *a Quilpish look (прикметник, утворений від імені зловісного карлика, персонажа роману Ч. Діккенса «Лавка старожитностей») – сардонічна посмішка (O. Terex), all his "Jonahisms" (Galsworthy) – любив нарікати на долю (O. Terex), Delilah (Christie) – виманити хитроцями.* Перекладачеві доводиться вдаватися до вживання додаткових лексичних засобів. Перифраза при цьому забезпечує лише часткову адекватність, оскільки залишається різниця в емоційно-експресивних конотаціях, певна втрата стилістичного ефекту оригіналу й комунікативних інтенцій автора.

При структурно-семантичному оновленні спостерігається семантична трансформація вислову, що призводить до створення семантичної двоплановості прийому: що сильніше змінюється вислів, що неочікуванішою є така зміна, то більший ефект вона справляє. Така цілеспрямована, свідомо авторська деформація висловів виконує додаткові стилістичні і семантичні функції. Комунікативний ефект прийому передбачає точне знання вихідного вислову реципієнтом, оскільки без цього неможливо усвідомити контраст між відповідником і його мовленнєвими девіаціями. Співвіднесеність із вихідною формою збільшує обсяг інформації, який передається більшою або меншою мірою, й залежить від того, наскільки близьким до оригіналу є результат трансформації. Основне завдання під час перекладу деформованих алюзій – збереження можливості їх упізнання у зміненому вигляді, що має викликати у читача певні інтенції автора.

При вживанні усіченого вислову основний його зміст залишається за межами тексту. Такі вислови можуть скорочуватися до частини, словосполучення чи слова. Читач може відновити алюзію за одним або кількома компонентами, якщо вона належить до відомих висловів. *"I see. Crime as the good revolutionary's duty? – "Not just the bread alone. Now you mention it" (Fowles).* – «Розумію. Злочин як революційний

обов'язок?» – «**Не хлібом єдиним, отожд-бо**» (В. Ружицький). У випадку маловідомих алюзивних висловів, які настільки вплітаються в мовну палітру твору, що їх важко вирізнити, перекладачі вдаються до їх графічного маркування, приміток або зовнішньотекстових коментарів, щоб таким чином дати поштовх асоціативній уяві реципієнта: “**Isaiah, rejoice**” (Yu. Tkach) – «**Ісаїя, луй!**» (І. Качуровський).

Як бачимо, графічне маркування не викликає у читача асоціацій, пов'язаних із старозавітним пророцтвом про прихід Христа. Тому тут є доречним використання позатекстових коментарів.

Об'єднання в одній структурі двох алюзій надає нових семантичних і стилістичних відтінків, збереження яких є важливим у перекладі. “*She is the granddaughter*” – *he told a string of lies slowly and portentously*, “**of John D. Rockefeller Mellon**. *You have heard of him?*” (Fitzgerald). – «**Вона онука...**» - Тут він, прибравши грізно-урочистого вигляду, почав брехати. – «**...Джона Д.Рокфеллера Меллона**. Сподіваюсь, ви чули це ім'я?» (М. Пінчевський). Алюзивне ім'я утворено поєднанням двох імен в одній структурі для створення комічного ефекту – Д. Рокфеллера і Е. Меллона, двох найбагатших людей у США того часу.

Заміна компонентів вислову – найчастіше вживаний вид деформованих алюзій. Компонентами-замінниками виступають окремі слова, словосполучення, речення, причому замінюватися може не один, а декілька з них шляхом уживання ситуативних синонімів, антонімів або будь-яких слів чи словосполучень, що визначається контекстом і наміром автора. Найчастіше заміни робляться за принципом близькості значення, подібністю звучання тощо. За такої деформації спостерігається загальна тенденція: основний ефект досягається за рахунок появи у знайомому вислові несподіваного компонента. Автор розраховує на те, що ця заміна буде помітною для читача й справить бажаний стилістичний ефект. При цьому відбувається неочікуваний перехід у свідомості адресата від вихідного вислову до зміненого, виникає семантична двоплановість, що примушує його осмислити цей перехід. Такі заміни будуються на ефекті «хибного еквіваленту» [3: 168], який передбачає відновлення вихідної форми та встановлення асоціативних зв'язків. “*I was gratified to see her brighten after listening to my Solomonic discourse*” (Sanders). – «**Мені було приємно побачити, що вона засяяла, прослухавши мою соломонову промову**». Вирази *Соломонів суд*, *Соломонова мудрість*, *Соломонове рішення* стали крилатими й увійшли в ужиток у значенні: суд мудрий і справедливий, справжня мудрість, мудре рішення, а в англійській мові найпоширенішими варіантами є вирази *the judgement of Solomon* і *Solomonic decision*, останній елемент якого у вислові замінено на *discourse*. Вживання цього поширеного лінгвістичного терміну створює гумористичний ефект. Ефект «хибного еквіваленту» посилюється за рахунок фонетичної подібності початкових літер, що важко передати у перекладі.

Алюзивні вислови можуть оформлюватися у вигляді речень, синтаксичних комплексів, що виступають у функції означення. Такі оказіональні утворення є потужним засобом компресії інформації, справляють певний стилістичний ефект завдяки своїй неочікуваності й новизні: “***The flower-in-the-crannied-wall theory***. *We have to accept it because so often our teeth are on the edge from persimmons we didn't eat*” (Warren). – «**Теорія квітки в розколіні кам'яної стіни**. Ми мусимо погодитися з нею, бо дуже часто нам зводять рота від хурми, якої ми не їли» (В. Митрофанов). В українському перекладі у примітці до алюзії пояснено, що йдеться про перший рядок вірша “*Flower in the crannied wall*” А. Теннісона, де коріння квітки в розколіні стіни алегорично співвіднесено з непізнаними глибинами Божої і людської сутності. Зберегти зовнішню форму алюзії не вдається, оскільки подібного утворення в мові перекладу немає. Відтворювати її доводиться шляхом розгорнутого перифрастичного перекладу чи за рахунок різних трансформацій на рівні всього речення, хоча й за рахунок ємності оригіналу.

Вислови можуть перекладатися: “*For what,*” *he had said,* “*shall it profit a man if he gains his own soul, but lose all his property?*” (Galsworthy). – «**Яка ж бо, – сказав він, – з того користь людині, коли вона врятує свою душу, а власність свою втратить?**» (О. Терпех). Можливо, для того, щоб читач відчув біблійний вертикальний контекст, перекладачеві слід відтворити ритміко-синтаксичну структуру біблійного тексту за допомогою інверсії і синтаксичного паралелізму: *душу свою врятує, а власність свою втратить*.

Серед комбінованих прийомів найчастіше використовуються заміна компонентів вислову та його скорочення. “*Oh! well, sufficient unto the night!*” (Galsworthy). – «**Гаразд, на сьогодні досить!**» (О. Терпех). Цитата є скороченою, у ній замінено елемент *the day* на *the night*: “*Sufficient unto the day is the evil thereof*” (Fowles). – «**Кожний день має досить свої турботи**» (пер. І. Огієнка). – «**Доволі днів його лиха**» (пер. І. Хоменка). У перекладі цю цитату передано висловом зниженого, розмовного стилю, що не утворює асоціацій з біблійною основою.

Таким чином, у разі відомих алюзивних висловів застосовується цитатний і семантико-стилістичний переклади з урахуванням вимушеної деформації, що дає можливість зберегти смисл, образність висловлювання, стилістичний ефект цієї деформації. Під час деформації висловів обмеженої відомості формальна точність не розкриває потрібних асоціацій, тому цілком доречним є застосування компенсаційних прийомів, про які було наголошено вище.

Література

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: [уч. пособ. для студентов филол. и лингв. фак. высш. учеб. завед.]. – М.: Изд. Центр «Академия», 2004. – 352 с.
2. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. – М.: Международные отношения, 1976. – 205 с.
3. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Издание 4-е, перер. и доп. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
4. O'Henry. Selected stories/ Під ред. Є.В.Бондаренко. – Х.: Ранок-НТ. – 2003. – 304 с.
5. Fowles J. The Ebony Tower. – М.:

Progress Publishers, 1980. – 246 p. **6.** Fowles J. The Magus. – Dell Publishing, 2004. – 668 p. **7.** Vonnegut K. The Sirens of Titan. – UK: Orion, 1999. – 224 p.